

Stanisław Achremczyk

Uczniowie Prus Książęcych w toruńskim gimnazjum akademickim 1600-1817

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 419-421

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stanisław Achremczyk

Uczniowie Prus Książęcych w toruńskim gimnazjum akademickim 1600—1817

Staraniem Towarzystwa Naukowego w Toruniu Zenon Hubert Nowak i Janusz Tandecki wydali *Metrykę uczniów toruńskiego gimnazjum akademickiego 1600—1717*, część pierwsza obszernej metryki ukazała się w 1997, a część druga w 1998 r.¹ Założone w 1568 r. gimnazjum, przekształcone w 1592 r. w gimnazjum akademickie, było ważnym ośrodkiem szkolnym oddziałującym na ziemię pruskie. Toruńskie gimnazjum przyciągało uczniów z różnych stron Europy. Wielu z nich przybyło z Prus Książęcych. Starannie prowadzona metryka szkolna jest znakomitym źródłem mówiącym m.in. o rekrutacji geograficznej uczniów. Na naukę przyjeżdżała do Torunia młodzież z prawie wszystkich miast Prus Książęcych, młodzież pochodzenia szlacheckiego, ale także chłopskiego. W metryce przy każdym nazwisku podano miejscowość, z której przybył uczeń, prowincję oraz do której klasy został zapisany. Prusy Książęce zapisywano bardzo różnie — Borussia, mieszkaniiec Borussus, Prussia, mieszkaniiec Prussus, a także Prussiae Ducatus, Prussia Ducali. Przy wpisach z końca XVIII w. pojawiła się nazwa Prusy Wschodnie.

Metryka uczniów, przechowywana w Książnicy Miejskiej w Toruniu, była często wykorzystywana w pracach naukowych. Jest źródłem pokazującym związki kulturalne Torunia z krajami Europy Środkowo-Wschodniej oraz Rzeczpospolitą. Marian Pawlak² opublikował artykuł dotyczący rekrutacji geograficznej uczniów toruńskiego gimnazjum. Wzmiankował w nim zaledwie o uczniach wywodzących się z Prus Książęcych. Metryka analizowana pod tym kątem daje jednak bardzo ciekawe spostrzeżenia. Nie ma uczniów z Warmii, kilku z nich pojawiło się dopiero pod koniec XVIII w. i to głównie z Braniewa, gdzie osiadły rodziny wyznania ewangelickiego. Udało się ustalić, z jakich miejscowości pruskich przyjeżdżała młodzież, by pobierać naukę w gimnazjum toruńskim.

Część 1: Bałga — 1, Bartoszyce — 11, Biskupiec — 3, Braniewo — 5, Cynty — 1, Dąbrówno — 18, Działdowo — 25, Elk — 1, Frydląd (Prawdinsk) — 24, Gardeja — 3, Gierdawy (Żeleznodorożnyj) — 1, Gołdap — 1, Górowo Iławeckie

1 *Metryka uczniów toruńskiego gimnazjum akademickiego 1600—1817*, cz. 1 (1600—1717), wyd. Z. H. Nowak, J. Tandecki, Fontes 83, Toruń 1997, cz. 2 (1718—1817), Fontes 84, Toruń 1998.

2 M. Pawlak, *Młodzież polska w Gimnazjum Toruńskim w latach 1600—1817*, Zapiski Historyczne, 1971, t. 36, z. 4, ss. 37—82; tenże, *Młodzież elbląska w Toruńskim Gimnazjum Akademickim w XVI—XVIII w.*, w: *Księga pamiątkowa 400-lecia Toruńskiego Gimnazjum Akademickiego*, pod red. Z. Zdrójkowskiego, t. 1, Toruń 1972, ss. 167—205.

— 6, Tapiawa (Gwardejsk) — 2, Iława — 5, Kisielice — 1, Kłajpeda — 11, Kryłowo (Nordenburg) — 1.

Część 2: Królewiec — 226, Kętrzyn — 5, Kwidzyn — 61, Lidzbark Warmiński — 1, Mikołajki — 1, Miłakowo — 3, Miłomłyn — 4, Morąg — 10, Mrągowo — 1, Nidzica — 16, Olecko — 7, Olsztynek — 11, Ostróda — 28, Pasłęk — 36, Pasym — 20, Pisz — 1, Prabuty — 33, Rybaki — 1, Ryn — 1, Susz — 9, Szczytno — 6, Święta Siekierka (Mamonowo) — 9, Tylża — 11, Uszakowo (Brandenburg) — 11, Welawa — 5, Węgorzewo — 3, Wystruć — 11, Zalewo — 14.

Z 46 miast Prus Książęcych i trzech miast warmińskich przybyło do Torunia 665 uczniów. Wszystkich uczniów z Prus Książęcych naliczono 716, tylko 24 pochodziło z rodzin wiejskich, najczęściej pastorskich, 27 to synowie szlachty pruskiej; dominowali synowie mieszczańscy. Najwięcej — co jest zrozumiałe — przyjechało ich z Królewca, znacznie mniej, ale też wielu z Kwidzyna, Pasłęka, Prabut, Zalewa — z miast Prus Górnych. Z miasteczek mazurskich sporo przyjechało chłopców z Działdowa, Nidzicy, Pasymia, Ostródy, Olsztyńska. Regularnie przez cały wiek XVII przybywali młodzi chłopcy z Królewca, głównie w celu nauki języka polskiego. W XVIII stuleciu, po wielkiej wojnie północnej, młodzieży z Królewca coraz mniej pojawiało się w toruńskim gimnazjum. Gimnazjum toruńskie stosunkowo silnie oddziaływało na południowe Mazury, graniczące z ziemią chełmińską i Mazowszem. Są to głównie okolice Nidzicy, Ostródy, Działdowa, Olsztyńska, ciekawe — sporo uczniów wywodziło się z Olecka i okolic. Gimnazjum toruńskie rywalizowało z gimnazjum elbląskim o uczniów w miastach Prus Górnych, Powiśla. To Torunia przyjeżdżali uczniowie także z północnych Prus Książęcych, z takich miast, jak Kłajpeda, Tylża, Welawa, Wystruć, Brandenburg.

Przyjeżdżała także młodzież ze wsi. Ustalono, że w Toruniu uczyli się uczniowie z następujących wsi Prus Książęcych: Białej Piskiej — 1, Boreczna (k. Mrągowa) — 1, Borowego (k. Mrągowa) — 1, Bożego (k. Mrągowa) — 1, Czerwicy (k. Iławy) — 1, Dragolic (k. Ostródy) — 1, Garzewka (k. Olsztyńska) — 3, Jedwabna — 1, Kamieńca (k. Iławy) — 1, Kamionki (k. Mrągowa) — 1, Kraplewa (k. Ostródy) — 1, Linowa (k. Szczytna) — 1, Mielna (k. Ostródy) — 1, Mieruniszek (k. Olecka) — 1, Prusinowa — 1, Przemarku — 1, Mrówek (k. Giżycka) — 1, Pieca (k. Ostródy) — 1, Rybna (k. Mrągowa) — 1, Sławkowa (k. Kętrzyna) — 1, Szmykwałdu (k. Ostródy) — 1, Sztynortu (k. Węgorzewa) — 1, Wierzbowa (k. Działdowa) — 1. Przy kilku nazwiskach podano tylko ogólnie, iż pochodzi ze starostwa szczycieńskiego, piskiego, dąbrowieńskiego bądź z Prus Książęcych.

Nie zabrakło synów szlacheckich, ustalono, że było ich 27. Synowie szlachty i nie tylko szlachty, jak zaznaczano w metryce, przyjeżdżali do Torunia, by nauczyć się języka polskiego. Z takim zamiarem przybył do Torunia Teofil Polentz, syn Aleksandra, Fabian Lehndorff. Wśród uczniów toruńskiego gimnazjum byli m.in. Jan Brand, Albert Perbant, Antoni Achacy, Jan Ludwik Hoverbeck, Salomon Kanitz, Fryderyk Tettau i inni.

Młodzież z Prus Książęcych najliczniej przybywała do Torunia w pierwszej połowie XVII w., mniej licznie w drugiej połowie tegoż stulecia. W XVIII stuleciu

tylko w pierwszych latach tego wieku zjeżdżali do Torunia młodzi chłopcy z Prus Książęcych. Po wielkiej wojnie północnej, po objęciu rządów w Prusach przez Fryderyka Wilhelma I, tylko sporadycznie spotykamy wśród uczniów gimnazjum toruńskiego przybyszów z Prus Książęcych.

Warto przytoczyć kilka nazwisk uczniów, którzy naukę pobierali w Toruniu. W 1618 r. zapisał się do gimnazjum Jan Dorsch z Dąbrówna, syn Albrechta, który uczył się w Królewcu³. Z Dąbrówna w 1624 r. przybył Piotr Dorsch, syn pastora. Wspomniany Jan Dorsch, który w latach 1616—1618 studiował teologię na uniwersytecie królewieckim, po nauce w Toruniu powrócił w rodzinne strony. Był konrektorem w Działdowie, kaznodzieją polsko-ewangelickim w Pacóltowie i Kiersztanowie w powiecie ostródzkim, w Starym Polu na Żuławach Malborskich, a w 1632 r. powołano go na stanowisko kaznodziei polskiego w kościele św. Anny w Gdańsku, gdzie pracował do śmierci w 1641 r. Publikował panegiryki, kazania okolicznościowe, rozprawy teologiczne⁴. Wśród uczniów gimnazjum znaleźli się Jan Jakub Haberkant oraz Fryderyk Augustyn Haberkant, synowie Krzysztofca, który w latach 1736—1758 był pastorem w Dąbrównie, a w 1758 r. przeniósł się do Torunia, gdzie został kaznodzieją polskim przy kościele św. Jerzego⁵. Z Działdowa w latach 1683—1695 zapisało się trzech Świetlickich — Marcin, Jakub i Jerzy, też z rodziny pastorskiej. 28 kwietnia 1794 r. uczniem toruńskiego gimnazjum został Jan Gotfryd Gusovius, syn Krystiana, notariusza brodnickiego. Zapisano go w metryce szkolnej jako mieszkańca Brodnicy. Jako mieszkaniec Olecka podał się Ernest Gisevius, który w 1674 r. został uczniem toruńskiego gimnazjum. Z Pasymia w styczniu 1630 r. przybył Christian Sawer, syn burmistrza, trzy lata później zapewne burmistrz wysłał do Torunia drugiego syna, Macieja.

Nie sposób wymienić wszystkich znaczniejszych uczniów. Metryka toruńskiego gimnazjum, bardzo starannie wydana przez Nowaka i Tandeckiego, uzupełniona indeksami nazwisk oraz miejscowości, jest znakomitym źródłem także do poznania kontaktów Prus Książęcych z Toruniem.

3 *Metryka*, cz. 1, s. 47.

4 T. Oracki, *Słownik biograficzny Warmii, Prus Książęcych i Ziemi Malborskiej od połowy XV do końca XVIII wieku*, t. 1, Olsztyn 1984, s. 47.

5 *Ibidem*, s. 83.